

Carine Ex, *Opvoeden, wat kun je? Over de ontwikkeling van ouders en kinderen*. Amsterdam: Wereldbibliotheek, 2007. ISBN 978-90-284-2227-8, 206 blz., € 15,90.

Toen aan het begin van de vorige eeuw de pedagogiek een academische status kreeg, afficheerde ze zich direct als praktische wetenschap. Ze wilde de praktijk vooruit helpen. In de loop der jaren hebben duizenden (ortho)pedagogen 'recht' proberen te 'buigen' wat krom was gegroeid en daarnaast tal van instellingen en personen van pedagogische adviezen voorzien. Psychologen begonnen – al voor de oorlog – met de pedagogen te concurreren. Ook zij begonnen opvoedkundig hulp- en advieswerk te verrichten. Tegenwoordig houdt een groot aantal wetenschappers zich met opvoeding bezig: niet alleen pedagogen en (ontwikkelings- en klinisch) psychologen maar ook psychotherapeuten, psychiaters, sociologen, criminologen en neurowetenschappers. Vanuit uiteenlopende disciplines laat men vandaag de dag z'n wetenschappelijk licht over de opvoeding schijnen. Leidt dat niet tot verschillende 'waarheden' en als gevolg daarvan verschillende pedagogische adviezen?

Om dat te weten te komen, moet je met vertegenwoordigers van die verschillende disciplines praten. Dat deed Carine Ex. Ex is ontwikkelingspsycholoog en promoveerde eerder op een onderzoek naar het moederschapbeeld van meisjes. Ze interviewde achttien deskundigen op het gebied van de opvoeding: (ortho) pedagogen (Rien van IJzendoorn, Jo Hermans, Bas Levering, Femmie Juffer, Louis Tavecchio, Susan Bögels en Micha de Winter), ontwikkelingspsychologen (Paul van Geert en Marianne Riksen-Walraven), klinisch psychologen en therapeuten (Alfred Lange, Martine Delfos en Willem Heuves), een kinderpsychiater (Frits Boer), een neurobioloog (Dick Swaab), een seksuoloog (Liesbeth Woertman), een mediadeskundige (Patti Valkenburg), een socioloog (Kees Schuyt) en een criminoloog (Josine Junger-Tas). *Opvoeden, wat kun je?* bevat de achttien interviews. Het boek sluit af met een hoofdstuk waarin Ex conclusies trekt.

*Opvoeden, wat kun je?* is een mooi boek geworden. Ex is er uitstekend in geslaagd om niet alleen elke geïnterviewde tot z'n recht te laten komen maar ook elke discipline die de interviewde vertegenwoordigt. In kort bestek, in niet veel meer dan tweehonderd bladzijden, krijg je als lezer een goed beeld van hoe er vandaag de dag vanuit verschillende invalshoeken over opvoeding wordt gedacht. Leiden die verschillende invalshoeken nu tot verschillende 'waarheden' en daarmee verschillende pedagogische adviezen? Dat is niet het geval. Uit de interviews spreekt één beeld. Van onverenigbare visies op de opvoeding tussen de wetenschappers is geen sprake. De wetenschappers blijken goed op de

hoogte te zijn van elkaars opvattingen. Sterker nog: velen bekijken de eigen wetenschappelijke bevindingen mede in het licht van die van anderen. Daarmee getuigt het boek niet zozeer van een multidisciplinaire, maar van een transdisciplinaire geest.

Een van de eerste dingen die opvalt, is dat het zogenaamde ‘nature-nurture’ debat geluwd is. Beide doen er toe. Nature en nurture werken op elkaar in. Hoe precies is echter niet helemaal duidelijk. Wat vaststaat, is dat de hersenen het medium zijn tussen het genetische en culturele erfgoed dat het kind vooraf en tijdens zijn opvoeding meekrijgt. Door de interactie met de (culturele) omgeving verandert het brein, vooral tijdens de eerste jaren. ‘De bouw ... (ervan) wordt voorgoed georganiseerd door alles wat we als kind meemaken’ (p. 15), zegt Swaab. De hersenen zijn plastisch maar minder dan men vaak beweert. Niet alle hersensystemen zijn na de eerste jaren nog veranderbaar. Veel ligt dan al vast. Die ‘waarheid’ hebben alle geïnterviewde wetenschappers in hun denkstelsel opgenomen. Veel ligt vast, maar ook weer niet alles.

Van IJzendoorn wijst erop hoe adoptiekinderen met een ‘slechte’ start zich vaak herstellen. Ook Juffer benadrukt dat. Opvoeding doet er toe, alhoewel bij het ene kind meer dan bij de ander. Van IJzendoorn: ‘Kinderen variëren in hun gevoeligheid voor invloeden uit de opvoedingsomgeving’ (p. 25). Daarbij komt nog wat anders. Kinderen roepen bij hun ouders een bepaalde opvoeding op. ‘Ieder kind’, zo zegt Boer, ‘(vormt) zich een persoonlijk beeld van zijn ouders en (ontlokt) daarmee gedrag aan hen dat anders is dan hun gedrag tegenover zijn broers en zussen’ (p. 49). Daarom zijn er in de opvoeding geen recepten te geven. Of het zou het ‘recept’ moeten zijn dat je, zoals Hermans zegt, als opvoeder steeds zal moeten zoeken naar een opvoeding die bij het kind past. Als opvoeder moet je je doen en laten op dat van het kind afstemmen. Risken-Walraven: ‘Goed afgestemde reacties geven (het kind) een gevoel van competentie’ (p. 75).

Nauw in aansluiting met het bovenstaande valt op dat veel van geïnterviewden het verschil tussen jongens en meisjes benadrukken, en daarmee ook tussen mannelijke en vrouwelijke opvoeders, tussen vaders en moeders. Die verschillen hebben een genetische grondslag. Hersenontwikkeling en hormoonhuishouding verlopen bij jongens anders dan bij meisjes. Tavecchio: ‘Meisjes produceren minder testosteron en zijn mede daardoor minder actiegericht. Jongens zijn over het algemeen impulsiever’ (p. 114). In onze gefeminiseerde maatschappij hebben jongens het dan ook moeilijker dan meisjes. Ze zijn minder succesvol op school, komen meer in aanraking met justitie en plegen meer zelfmoord.

Het sekseverschil is ook terug te vinden in de manier waarop vrouwen en mannen opvoeden. Vrouwen zijn, zoals Delfos zegt, meer relationeel, mannen meer op daden gericht. Daardoor geven vrouwen sneller zorg en troost en zijn ze sensitiever; mannen zijn meer op de buitenwereld gericht, wakkeren competitie aan en geven ruimte om de wereld te verkennen. Bögels wijst op het belang van de mannelijke rol in de opvoeding. ‘Vaders (spelen) een sleutelrol in het voorkomen van sociale angst’ (p.136). Door kinderen aan te zetten de wereld te

verkennen, leren ze hen risico's te nemen; daarmee versterken ze hun zelfvertrouwen.

Er is nog iets anders dat in *Opvoeden, wat kun je?* opvalt: de impact van de huidige maatschappij op de ontwikkeling van kinderen. Veel geïnterviewden staan daarbij stil. Valkenburg wijst op de commercialisering van de samenleving en de invloed van de media daarbij. Tieners 'vertonen het consumentengedrag dat vroeger voorkwam bij adolescenten' (p. 159). Ze constateert dat ouders vaak niet beseffen hoe groot de invloed van de media is op de ontwikkeling van hun kinderen. Hermans wijst op iets anders: de toename van stress, vooral bij gemarginaliseerde gezinnen. Ook Schuyt wijst op een toename van stress. 'Het ritme van de opvoeding en onderwijs wordt constant onderbroken (p. 168) en dat komt, zo stelt hij, omdat het economische nut vandaag de dag de bovenaan voert.

De Winter zegt hetzelfde. 'Wie een samenleving organiseert als markteconomie en burgers omdoopt tot consumenten, lokt gedrag uit dat daarmee in overeenstemming is: egocentrisch en hufterigheid.' Het gezin kan – naast de school en de sportvereniging bijvoorbeeld – als buffer fungeren, maar als dit verzwakt, neemt de straat de opvoeding over. Junger-Tas: 'De dynamiek binnen een gezin is sterk bepalend voor het ontstaan van jeugd delinquentie' (p. 191). Het versterken van het pedagogisch handelen van ouders zou daarom beleidsprioriteit moeten hebben. Maar men heeft voor andere beleidsprioriteiten gekozen: een repressief strafklimaat. Dat lost volgens haar weinig op.

Opvoeden, wat kun je? Alle geïnterviewden erkennen dat er grenzen aan de opvoeding zijn: in de vroege ontwikkeling van het kind vastgelegde grenzen, maar ook maatschappelijke grenzen in de vorm van de voorwaarden waaronder wordt opgevoed. Opvoeden is steeds een zoeken naar een juiste 'fit', een juiste aanpak voor dit kind, voor deze jongere, in deze situatie. Aandacht, erkenning, sensitiviteit zijn daarbij essentieel. Het kind moet zich met de woorden van Woertman 'omarmd weten', maar het 'hoe' daarvan zal in elke ontwikkelingsfase anders zijn. Een peuter zul je als vorm van erkenning letterlijk aanraken, een puber meestal niet. Pubers nemen afstand van hun ouders; daar zul je bij het geven van aandacht en erkenning rekening mee moeten houden. Daar wijst ook Heuvers op. Maar pubers moet je niet loslaten. Ze vragen net als alle kinderen om grenzen. 'Grenzen bieden een veilig gevoel, je kunt de wereld ontdekken in het besef dat er iemand is die op je let' (p. 147).

Alle geïnterviewden wijzen op het belang van het stellen van grenzen in de opvoeding. Lange: 'Kinderen hebben recht op duidelijkheid. Regels zijn belangrijk. Ouders moeten grenzen stellen aan wat kan en niet kan. Maar minstens zo belangrijk is de ontwikkeling van hun zelfvertrouwen' (p. 104). Grenzen stellen zal dus altijd samen moeten gaan met het geven van aandacht en erkenning. Dat is precies de boodschap die je als lezer van *Opvoeden, wat kun je?* meekrijgt.

Maar er is nog een ander boodschap die je als lezer meekrijgt. Opvoeden is geen 'maken'. Van Geert brengt dat als volgt onder woorden: 'Opvoeden is ... tastend door de mist je weg zoeken en hopen dat elke volgende stap je de

goede kant op leidt' (p. 43). Men kan zich daarbij, zo zegt hij (en veel anderen zeggen dat met hem), beter door pedagogische intuïtie laten leiden dan door (abstracte) wetenschappelijk kennis. Opvoeden is een zoekproces waarbij het kind de belangrijkste medespeler is. Dat is precies de reden waarom opvoeding geen 'maken' is. Levering wijst erop dat het kind uiteindelijk zijn eigen leven maakt, en wel in de vorm van zijn eigen levensverhaal. Een kind gaat zijn opvoeding steeds meer door een 'persoonlijk filter' waarnemen; vanuit dat 'filter' maakt het zijn levensverhaal. Wat kunnen opvoeders dan nog doen? Erkennen en begrenzen, maar ook: voorleven. Dat laatste benadrukt Levering. 'Vòòrleven: moreel gedrag dat ouders ... laten zien, zowel affectief als cognitief' (p. 68). Maar wat de uitkomst daarvan is; dat staat nooit van te voren vast.

In de afgelopen honderd jaar is onze kennis over de opvoeding enorm toegenomen. *Opvoeden, wat kun je?* laat echter zien dat meer kennis niet direct leidt tot meer kunnen. Meer kennis leidt tot *beter* weten wat je kunt. Ik hoop dat dit boek niet alleen onder de aandacht komt van veel pedagogen en andere deskundigen op pedagogisch gebied. Het boek geeft een beeld van de 'state of the art' van al die disciplines die zich vandaag de dag met opvoeding bezighouden. Maar ik hoop vooral dat politici en beleidsmakers het boek zullen lezen. Vooral zij denken vaak nog dat meer weten ook meer kunnen is, soms zelf: alles kunnen. *Opvoeden, wat kun je?* zal hen echter uit de droom helpen.